

DEN BLÅGULA IDROTTENS STÅLFARFAR

En påminnelse om Solskensolympiaden 1912, kraftkornet *Viktor*,
fantasten *Per Henrik* och tävlingsidrottens definitiva genombrott

av

Mats Parner

DEN BLÅGULA IDROTTENS STÅLFARFAR

”Det som mer än något annat frapperade vid kontakten med honom var hans utomordentliga tjuskraft. Jag vet mig aldrig ha hört en talare, som så förstod att fånga ett intresserat auditorium. Det var liv, färg och must i allt vad han sade, och enbart hans tonfall förmådde gripa åhörarna.”

(”Simgeneralen” Erik Bergvall (1945) om idealisten Viktor Balck)

☪☪☪ De femte moderna olympiska sommarspelen ägde rum i ett tempererat Stockholm för nästan 100 år sedan och blev en osannolik framgång både för arrangörerna och för våra atleter. Vädergudarna jobbade samvetsgrant för högtryck, och deras olympiska motparter strålade lika oförtrutet inne på stadion. Tjugoåtta nationer mönstrade hela 2547 tävlande, varav noga räknat 57 kvinnor (ung. 2,2 procent). De fullsatta läktarna svämmades över av vanligt fotfolk. Många hade aldrig sett vare sig negrer, indianer eller legitimerade crawlsimmare i vitögonen tidigare i sina enkelspåriga huvudstadsliv.

Men nu fick de äntligen se! Den lika sotsvarte som blixtrande snabbe Hovard P Drewer svepte fram som en ljugeld i sprinterheaten, rödskinnen Jim Thorpe vann både fem- och tiokampen i överlägsen stil, och ”(Hawaii)prinsen” Duke Paoa Kahanamoku satte nytt världsrekord på 100 meter fritt med ofattbara 62,4 s i simstadions gulbruna smutsvatten nere vid diplomatlängorna.

Också i övrigt slogs idrottsvärlden med häpnad:

Den ödmjuke, trådsmale och ständigt leende Hannes Kolehmainen från De tusen sjöarnas land drog längsta strået på 5000 meter efter en oförglömlig spurtstrid mot fransmannen Jean Bouin; med 14:36.6 formligen massakrerades det gamla världsrekordet (på 15:01.2 min). I glädjeyran blev Kolehmainen sedan olympisk mästare i ytterligare tre discipliner, bl a terränglöpning. För prestationer utöver det vanliga svarade även Det blågula dragkampslaget. Med ett halvt dussin poliser från Stockholm, en d:o från Göteborg och en urstark fiskargrabb från Sandhamn gjorde man syltslarv av åtta stackars London-*bobbies* inne på stadion i den kokande sommarhettan.

Maratonloppet rymde både tragiska och komiska inslag. En portugis dog av värmeslag, medan Shizo Kanaguri, ”japanen som försvann”, traskade i mål (1967) först efter 54 år, åtta månader och sex dygn, även det ett slags rekord. I den udda grenen litteratur, slutligen, triumferade inte helt oväntat den blått blodige de Coubertin i egen lågväxt person med ett tvättäkta verspekoral av tidlöst, olympiskt märke.

Den inofficiella nationstävlingen vanns av Sverige med 133 poäng (enligt beräkningen tre, två och en poäng för respektive guld, silver och brons) knappt men klart före jättefavoriten USA:s 129. Alla andra distanserades med bred marginal. Det ansågs bland grånade läktarhabituéer att världsländet, genom sin insats, befäst sin position som en av jordklotets ledande idrottsnationer. Från olika håll betonades att 1912 varit ett ”hederns år” för de svenska färgerna.

Såhär på ett århundrades avstånd förefaller det rätt så märkligt att olympiska spel arrangerades i Stockholm av alla ställen. De stora elefanterna brukar ju föredra dans- och festlokaler av helt annat snitt; isolerade och smällkalla ödebyar uppe vid Nordpolen förkastar man reflexmässigt.

De tidigare spelen hade undantagslöst ägt rum på klassisk mark eller i olika världscentra: Aten (dubbelt upp), Paris, Los A och slutligen London. Vid samtliga arrangemang utom de grekiska hade man till råga på allt haft draghjälp (tillbörlig eller otillbörlig må vara osagt) av storslagna världsutställningar. Anno –12 stod så Berlin främst i den olympiska spelkön, ett lika självklart som logiskt val efter det renommerade stadstriumviratet Aten/Paris/London.

Men av kostnadsskäl slängde berlinarna in handduken redan 1909. Det var i det läget som den olympiska stafettpinnen anförtroddes Sverige, väsentligen tack vare – eller på grund av... – en enda mans aktivitet. Givetvis syftar jag på ”den svenska idrottens okrönte fadersgestalt”, alltså på Viktor Gustaf Balck (1844-1928), som det stod i hans blekingska dopattest. Viktor B gav åt eldsjälens ett ansikte; han personifierade hängivenheten i sin roll som idrottsledare och var från 17-årsåldern ett sannskyldigt energiknippe på alla den strikt manliga kroppens övningsfält.

Den som finkänsligt påpekar att Balck i nästan sju decennier levde i, av och för idrotten träffar faktiskt mitt i prick. Sin mission här i tillvaron uppfattade han som en och odelbar.

Sant är att solskensspelen 1912 dikterades, planerades och genomfördes av de 187 delegaterna i Organisationskommittén. Men lika sant är att 68-åriga Viktor B presiderade över kommittén, höll i samtliga trådar, registrerade allt med sina isblå falkögon och var det svenska kungarikets enda ledamot i IOK. Där kamperade han f ö i hela 26 år (fram till 1920).

Denne särling, vår inhemska kroppskulturs pionjär och formgivare, tonar i efterhand fram som en grundligt dold makthavare. Hur gestaltade sig hans liv, och vilka ideal förde han till torgs?

✠✠✠ Född och uppvuxen i ett övre medelklasshem i Karlskrona låg en framtid inom krigs- eller handelsflottan nära till hands för unge Viktor B. Under sin officersutbildning på Karlberg blev han emellertid gravt idrottsbiten i en enda voltvändning och insåg att landbacken passade mycket bättre för en god soldat med hans speciella läggning. På sitt yrkes vägnar sökte han sig därför till Nerikes Regemente och Sanna hed i trakten av Kumla. Men utlopp för sina djupaste passioner, gymnastiken inkl. sabel- och värjféktningen, kunde han bara få i storstadstungeln.

Nästa hållplats för löjtnant Balck blev följaktligen Gymnastiska Centralinstitutet, GCI, beläget på Hamngatan 19 i Stockholm. Detta ärevördiga kroppskapell, som bytt namn flera gånger om och i dag kallas Gymnastik- och Idrottshögskolan, grundades redan 1813 av smålänningen Per Henrik Ling (1776-1839). Precis som Balck var Ling urstark i anden, enveten som synden och något av en religionsstiftare. Själv gavs han epitetet ”den svenska gymnastikens fader”, medan sonen Hjalmar förvaltade det gymnastiska arvet, bl a som

mångårig institutsföreståndare. Med de bådas teoretiska och praktiska gymnastikskrifter fullbordades den heliga treenigheten.

”Du skall inga andra gudar hava jämte Per Henrik!” lød det underförstådda mottot på GCI och inom den statligt organiserade bekännelsegymnastiken. ”Armar uppåt sträck!”

Som dramatiker, elegisk poet, medlem i Götiska förbundet och ledamot av Svenska Akademin hyllade P H Ling fosterlandets dådkraft och vårt fornnordiska arv. Även som gymnastikfilosof slöt han de konservativa idealen till sitt (av kronisk hosta plågade) bröst. Man kan säga att han skydde allt som andades tävling, prestation, virtuositet, specialisering och rekord. De ortodoxa ‘lingianerna’ höll ställningarna långt in på 1900-talet. Ja, faktum är att ‘Linggymnastiken’ och C von Linnés klassificeringssystem inom botaniken var Sveriges enda kulturella exportartiklar av större vikt före Strindberg.

Tuffa Viktor bröt ganska så radikalt med Ling. Visserligen uppfattade Balck gymnastiken som grunden för all idrott, men han var framför allt dedicerad tävlingsmänniska och trodde benhårt på målmedveten träning, successiv förkovran och rent av på elitsatsningar. Mer än något annat framstår han som ”anglofil” i hela sitt rakryggade väsen. Redan i tonårsåldern attraherades han starkt av den engelska tävlingsidrotten, och genom två fruktbara utbytesresor (1880 och 1881) till London fördjupades kärleken.

Svensk Linggymnastik, tysk redskapsgymnastik och engelsk multisport kämpade om själarnas frälsning och det idrottsliga herraväldet i årtal. Balck stred outtröttligt för sina ideal, men han var hjärtligt avskydd av det renläriga PH-folket och ingalunda någon självklar auktoritet.

Den snävt tilltagna fritiden ägnade han åt olika bollspel, simning, rodd, laddade skjutövningar, kappsegling, vildmarksliv, djärva ritter på häst eller velociped, skid- och skridskoåkning o s v. Men främst vann han sina sporrar som föreningsräv. Han svingade ordförandeklubban i en rad specialförbund, lanserade veckoutgåvan **Tidning för idrott** (1881) och var mannen bakom De nordiska spelen åren 1901, 1905 och 1909, en numera bortglömd föregångare till senare tiders olympiska vinterlekar. Livet igenom vistades Balck uteslutande i manligt dominerade nätverk. Andra kvinnor än sin hustru och sina två döttrar kände han förmodligen bara genom hörsägen.

☺☺☺ Ironiskt nog såg Balck med visst överseende på de olympiska grundidéerna. Att segra betraktade han som viktigare än att ‘kämpa väl’ (låt vara att det senare möjliggjorde det förra), och åt principfasta amatörvänner upplät han aldrig sitt officersshjärta. Det berodde ytterst på att han ville hysa in *alla* samhällsgrupper, inte minst arbetarna, i sitt idrottsliga glädjehus, men de mindre bemedlade skulle rimligen kräva något slags ersättning för att ta del. *À la bonne heure*; om det smakade, så fick det också kosta.

Alla välkomnades och alla skulle vara med!

Viktor B:s underförstådda kungstanke var mycket enkel: om de arbetande massorna i vårt land regelbundet anslog tid åt fysiska aktiviteter, så skulle klasskonflikterna stävjas och den sociala oron på sikt minska. Idrotten skulle m a o fungera som en politikens stötdämpare. Framgångar för Blågult på tävlingsbanorna vore helt enkelt ett sätt att främja den nationella samhörigheten och undvika tvedräkt och konfrontation.

I maktens boningar kände man djup och varaktig sympati för den sortens tankefigurer...

Hedersbegrepp som duglighet, segervilja, heroism, mannakraft och fosterland var alla centrala i Balcks ideologiska universum med det sistnämnda på given guldplats som primus motor. Att

hans Fosterlandskärlek överskred gränsen till det osunt chauvinistiska och exalterat patriotiska tycks mig höjt över varje rimligt tvivel. I öppningstalet (Jönköping 1911) till de aktiva vid SM i friidrott lämpade VB alla nationalismens hämningar överbord:

”Ja, fäderneslandets idé bör inta första platsen i varje människas själ och slå rot innerst inne i våra hjärnkammare. När helst du bidrar till att göra ditt land framgångsrikt, så blir också du själv lycklig och obekymrad.”

Idrott för kung och fosterland (SISU Idrottsböcker, 2007) av professor Jan Lindroth är titeln på en detaljerad, ambitiös och spänstigt utformad levnadsteckning med Viktor B som modell. I boken poängterar Lindroth, med all rätt, att Balck var rationellt snarare än intellektuellt lagd, vidare att hans ‘idrottsliga liberalism’ kontrasterade mot en så gott som nattsvart konservatism på det samhälleliga planet.

Denna konservatism tog sig ibland överrumplande uttryck. T ex var Balck märkligt passiv, när Riksidrottsförbundet (RF) bildades 1903. Själv presiderade han över Sveriges Centralförening för idrottens främjande (CF) med sex år äldre rottrådar och kände sig nöjd med dessa sakernas tillstånd. RF hade en folkrörelses alla kännetecken och verkade nedifrån och upp, medan CF å sin sida arbetade uppifrån och nedåt. Där ingick talesmän för kungahuset, högre officerare och näringslivets toppar, besatta av ambitionen att sprida idrottens glädjebudskap till folkets breda lager. Viktor B:s organisatoriska talanger kan ingen bestrida. Men ordet ”folkrörelse” platsade inte i hans glosförråd.

Balcks sociala begåvning är omvittnad och hans talekonst herostratiskt ryktbar. I mogen ålder blev han högste chef på GCI (1907-1909), tecknade ned sina hågkomster från ett liv i idrottens hägn och utnämndes, på 70-årsdagen, till generalmajor.

I halvannat decennium (1874-1888) innehade Balck en deltidstjänst som lärare i gymnastik på Nya elementarläroverket och Norra latin. Hans framåtanda kunde ingen ta miste på heller i det sammanhanget:

”Gymnastiklektionen skall kännas som en brusande glädjevåg, som med sitt friska svall rullar in över skolbyggnaden.”

En man på gott och ont – mycket gott och mycket ont. Till hans förtjänster hör att han vägrade att skilja det kroppsliga från det själsliga. Också en *matematiklektion* skall som bekant kännas som en brusande glädjevåg.

Mats Parner